

НАРИС ІСТОРІЇ ГРУШІВСЬКОГО МОНАСТИРЯ НА УГОРСЬКІЙ РУСИ.

В сьоготському повіті, Марамарошського комітата, на правім боці р. Тиси, близько залізничної стації Довгополе (Hosszumező) лежить старинне село Грушово (мад. Szent-Mihály-Körtvélyes), що числить 1483 жителів, Русинів, а між ними близько сотку Жидів. На північному краю сього села, межі тінистими буками й дубами, піднімаєть ся імпазантний камінний хрест; він показує отсе місце, де колись процвітав перший монастирь чина сьв. Василя В. на Угорській Русі.

Хто й коли оснував сей монастирь — не можна знати. Та що він уже був підчас першого нападу Татар на Угорщину, і то вже здавна, знаємо звідси: монахи його по відході Татар жалували ся у короля Бели IV (1215—70), що при нападі пропали всі їх документи і грамоти.

Від того часу аж до короля Жигмонта (1386—1437) не маємо ніяких звісток про сей монастирь, однак із отсих даних можемо догадувати ся, що наслідком татарського нападу він сильно підупав. В р. 1391 два волоські бояре, Баліча і Драг змагали ся новими маєтками поліпшити стан Грушівського монастиря, що служив духовним потребам не тільки Русинів, а й Волохів тої сторони. Ба не тільки матеріально підпомагали сї бояре монастирь, але й морально: вони явили ся особисто у царгородського патріярха Антонія і просили його, щоби він приймив Грушівський монастирь у свою опіку, себто зробив Ставропігіяльним. Патріярх приймив прихильно прошенє сих бояр тай 1391 р. 14 серпня видав грамоту, приймаючи не тільки в свою опіку Грушівський

монастирь, але й підчиняючи настоятелям сього монастиря всіх Русинів і Волохів, що жили в Марамарошських й Угочанських комітатах та в Семигородських повітах, сумежних із сими комітатами. Сим чином настоятель Грушівського монастиря став протоархимандритом, що мав не лиш єпископську власть над підчиненим йому клиром і народом, а ще також єпископські доходи від них.

Грушівський прото-архимандрит управляв без перепони повіреним народом і користувався доходами рівно одно столітє, бо король Владислав II (1490—1516) видав 16 січня 1491 р. грамоту, якою вірних зі згаданих комітатів, разом із протоархимандритом Грушівським, піддав власти Мукачівського єпископа Йоана; йому належав ся не тільки послух, а й доходи. Та Грушівський прото-архимандрит Іларій, звичайно, не хотів заспокоїти ся сим розпорядженєм короля, і тому просить його потвердити грамоту патріярха Антонія — отже посередно через те знести згадаче своє розпорядженє. Король дійсно потвердив патріярхову грамоту, та на те Мукачівський єпископ завізвав Іларія перед королівський суд. З незвісних нам причин єпископ Йоан не станув в означенім дни на розправу перед судом, тому король 29 падолиста 1498 р. приказав властям Марамарошського комітата, аби боронили Іларія проти претензій Йоана, доки не буде рішений спір межи ним на законній дорозі.

Як рішив ся спір між Грушівським прото-архимандритом і Мукачівським єпископом — не знаємо добре; догадуємо ся тільки, що прото-архимандрит упав на суді, бо 1556 р. Мукачівський єпископ Іларій править своїми вірними вже з Грушівського монастиря і також безперечно користуєть ся духовними й матеріяльними вигодами, що колись належали прото-архимандритови.

Настоятелі Грушівського монастиря мусіли боронити нераз своїх прав не лише духовних, але й матеріяльних, а се проти жителів коронного міста Довгополя, що безупинно нищили монастирський маєток наїздами, грабежами й убийствами. За те настоятелі монастиря від р. 1438 через ціле столітє майже кожного року жалували ся перед королем на жителів Довгополя.

Хоч не можна точно означити час, коли був знищений монастирь, однакж знаючи, що приналежні йому добра вже 1668 р. дарував семигородський князь Махайло Аппафі капелянови Стефанови Фратерови із Густа — ачейже не помилимо ся, допускаючи, що Грушівський монастирь знищили Поляки, що

гнали за семигородським князем Юрієм II Раковцієм (1648—57), як вертав із свого злопам'ятного польського походу. По описи з 1756 р. цьому монастиреви належали: один млин на два камені, 182 моргів поля і 257 моргів ліса та пасовиска — усе те тепер власність королівського фіскуса.

Задля недостачі писаних жерел не можна уложити ані ряду прото-архимандритів, ані означити число монахів Грушівського монастиря. По аналогії інших монастирів можна догадувати ся, що число монахів у самім розцвіті не переходило мабуть 20 чоловіків, окрім прислуги. З настоятелів знаємо всього чотирьох по імени, а то: 1291 р. Пахомія, 1458 Симеона, 1497 Іларія, 1498 Гелазія.

Грушівський монастир був не тільки духовним центром, як місце побуту архипастиря одної великої околиці, але zarazом і просвітним, і то не лише для частин, що підпадали під власть прото-архимандрита, а для всеї Угорської Руси й усіх Волохів Угорщини й Семигорода. В сїм монастири вже коло 1640 р. находила ся друкарня, де друкувало ся, природно, церковні книги. В історії волошської літератури ся друкарня зайняла раз на все видне місце: заходами і коштами семигородського князя Юрія I Раковція (1631—38) видана була в сій друкарні перша волошська книжка, а то — переклад нового завіта.

Титул прото-архимандрита сьв. арх. Михаїла Грушівського полишив ся; його надає угорський король церковним достойникам. Тепер титулярним прото-архимандритом Грушівським єсть др. Франц Палотай, прелат і канонік латинської капітули у Весприми.

Від 1901 р. при хресті, поставленім на місци бувшої монастирської церкви сьв. арх. Михаїла, устроює ся що року відпуст, по розпорядженню папи Льва XIII. Туди сходить ся численно доохрестний руський нарід.

Юрїй Жаткович.